

Київський університет імені Бориса Грінченка
Факультет журналістики
Кафедра реклами та зв'язків з громадськістю

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи

О. Б. Жильцов

2023 року

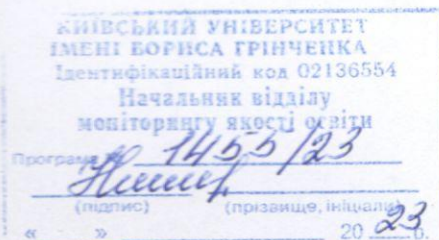
РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Медіа-тероризм та технології протидії

для студентів

спеціальності
освітнього рівня
освітньої програми

*061 «Журналістика»
другого (магістерського)
061.00.02 «Реклама і зв'язки з громадськістю»*

Київ-2023

Розробник:

Харамурза Дар'я Вікторівна, доктор філософії з журналістики, старший викладач кафедри реклами та зв'язків з громадськістю

Викладач:

Харамурза Дар'я Вікторівна, доктор філософії з журналістики, старший викладач кафедри реклами та зв'язків з громадськістю

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри реклами та зв'язків з громадськістю

Протокол від 23 серпня 2023 р. № 1

Завідувач кафедри Л. М. Новохатько

Робочу програму перевірено

_____ 2023 року

Заступник декана Факультету журналістики

з науково-методичної та навчальної роботи В. Є. Сошинська

Пролонговано

на 20__/20__ н.р. підпис (ПІБ), «__»__ 20__ р., протокол № _____

на 20__/20__ н.р. підпис (ПІБ), «__»__ 20__ р., протокол № _____

на 20__/20__ н.р. підпис (ПІБ), «__»__ 20__ р., протокол № _____

на 20__/20__ н.р. підпис (ПІБ), «__»__ 20__ р., протокол № _____

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання	
	денна	заочна
Вид дисципліни	вибіркова	-
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська	-
Загальний обсяг кредитів/годин	4/120	-
Курс	2	-
Семестр	3	-
Кількість змістових модулів з розподілом	4	-
Обсяг кредитів	4	-
Обсяг годин, в тому числі:	120	-
Аудиторні	32	-
Модульний контроль	8	-
Семестровий контроль	-	-
Самостійна робота	80	-
Форма семестрового контролю	Залік	-

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета дисципліни – формування компетенцій в галузі розпізнавання медіа-тероризму як нового феномену політичної боротьби. Розширення базової фахової компетентності здобувачів вищої освіти за спеціальністю в сфері визначення пріоритетних напрямів та механізмів протидії медіа-інформаційному тероризму.

Завдання дисципліни розвивати наступні загальні та спеціальні компетентності.

- Здатність критично оцінювати отриману інформацію, використання логіки і раціональних міркувань, повнота аргументації для оцінки ситуації і правильності обраної стратегії розв'язання завдань з урахуванням контексту. Здатність бути критичним і самокритичним.
- Здатність до когнітивної гнучкості; здатність здобувати нові знання, уміння та інтегрувати їх з уже наявними; спроможність аналізувати явище, ситуацію, проблему, враховуючи різні параметри, фактори, причини; здатність адаптувати мислення для вирішення завдань при зміні умов чи нестандартних ситуаціях.
- Здатність на високому рівні здійснювати дослідження в галузі соціальних комунікацій, працювати з даними, формувати аналітику.
- Здатність розуміти особливості суспільних процесів; мати знання з правових та етичних засад журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю; володіти процесами журналістської діяльності; здатність до прогнозування майбутнього журналістики, реклами та зв'язків з

громадськiстю; здатнiсть до виокремлення проблеми в професiйнiй дiяльностi; здатнiсть до володiння науковими методами збору даних; умiння застосовувати методи аналізу та обробки даних у галузi реклами та зв'язкiв з громадськiстю; здатнiсть до впровадження новiтнiх iнформацiйних технологiй.

- Здатнiсть до планування медiапроцесу; здатнiсть працювати у нестандартних умовах, непередбачуваних ситуацiях; умiння налагодити комунiкацiю у рiзних соцiальних групах; володiти технологiями цифрової безпеки.
- Здатнiсть використовувати новiтнi положення теорiї соцiальної комунiкацiї задля обґрунтованого вiдбору технологiй, стратегiй створення й просування рекламних, PR-продуктiв.

Дiяльнiсть (робота) здобувачiв у Центрах компетентностей:

- Центр мультимедiйних технологiй;
- Iнформацiйно-аналiтичний центр.

3. Результати навчання за дисциплiною

Дисциплiна «Медiа-тероризм та технологiї протидiї» спрямована на досягнення таких результатiв навчання:

- На основi отриманої iнформацiї розв'язувати професiйнi завдання, аргументуючи вибiр стратегiї.
- При розробцi та втiленнi власних проєктiв проявляти когнiтивну гнучкiсть, здатнiсть отримувати новi знання, враховувати рiзні параметри, фактори, причини, координувати розроблену стратегiю з огляду на нову iнформацiю.
- Аналізувати стан i тенденцiї розвитку громадської думки, розробляти стратегiю дослiдження громадської думки, застосовувати отриманi знання у практичнiй дiяльностi управлiння соцiальними процесами. Органiзувати процес збору, оброблення, збереження, продукування, передачi професiйно важливої iнформацiї з урахуванням полiтичного, економічного та соцiокультурного контекстiв.
- Планувати медiапроцеси, формувати продуктивнi процеси взаємодiї в типових та нестандартних професiйних ситуацiях.
- Розробляти iдеї та технологiї створення рекламного чи PR-продукту на основi сучасних iнфокомунiкацiйних технологiй, новiтнiх знань у галузi.

4. Структура навчальної дисципліни

Тематичний план для денної форми навчання

№ з/п	Назви модулів і тем	Кількість годин						
		Разом	Аудиторних	Лекцій	Практичних	Семинарських	Самостійної роботи	Модульний контроль
Модуль I								
ЯВИЩЕ МЕДІА-ТЕРОРИЗМУ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ								
1	Причини появи та розвитку медіа-тероризму	14	4	2	2		10	
2	Історія трансформації тероризму під впливом медіа	14	4	2	2		10	
	Модульний контроль	2						2
	Разом за модулем I	30		4	4		20	2
Модуль II								
МЕДІА-ТЕРОРИЗМ ТА ГІБРИДНІ ВІЙНИ								
3	Інформаційний тероризм як складова гібридної війни	14	4	2	2		10	
4	Інформаційно-психологічні операції	14	4	2	2		10	
	Модульний контроль	2						2
	Разом за модулем II	30		4	4		20	2
Модуль III								
ІНСТРУМЕНТИ МЕДІА-ТЕРОРИСТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ								
5	Дезінформація як інструмент медіа-терористичного маніпулювання	14	4	2	2		10	
6	Сучасні технології медіа-терористичного маніпулювання	14	4		4		10	
	Модульний контроль	2						2
	Разом за модулем III	30		2	6		20	2
Модуль IV								
ТЕХНОЛОГІЇ ПРОТИДІЇ МЕДІА-ТЕРОРИЗМУ								
7	Медіабезпека як запорука успішного протистояння інформаційному тероризму	14	4	2	2		10	
8	Протидія медіа-тероризму	14	4		4		10	
	Модульний контроль	2						2
	Разом за модулем IV	30		2	6		20	2
	Разом за навчальним планом	120		12	20		80	8

5. Програма навчальної дисципліни

Модуль I

ЯВИЩЕ МЕДІА-ТЕРОРИЗМУ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Тема 1. Причини появи та розвитку медіа-тероризму.

Поняття тероризму. Ознаки тероризму. Вплив масмедіа на поширення актів терору. Характеристика понять медіа-тероризму та інформаційного тероризму. Причини появи медіа-тероризму. Мета і завдання медіа-тероризму. Аудиторія тероризму. Напрями використання масмедіа терористами. Кібератака та кібертероризм як складові медіа-тероризму.

Тема 2. Історія трансформації тероризму під впливом медіа.

Медіа-тероризм в епоху постправди. Межі між правдою, напівправдою, брехнею та напівбрехнею в інформаційному просторі. Використання медіа та соціальних мереж терористами. Найвідоміші в історії акти медіа-тероризму. Інструменти медіа, які найчастіше використовуються сучасними терористами. Медіа-тероризм в українсько-російській війні. Акти інформаційного тероризму.

Модуль II

МЕДІА-ТЕРОРИЗМ ТА ГІБРИДНІ ВІЙНИ

Тема 3. Інформаційний тероризм як складова гібридної війни.

Поняття гібридної війни. Технології та стратегії гібридних війн. Значення релігії в гібридній війні. Акти терору як компонент гібридної війни. Тролінгові кампанії держав. Боти й ботоферми. Фальшивий інформаційний світ. Віртуальна реальність. Поняття інформаційної війни. Формування фреймів та наративів в інформаційній війні. Перші інформаційні війни в історії. Сучасні інформаційні війни: світові, локальні. Психологія стосунків із громадськістю в інформаційних війнах.

Тема 4. Інформаційно-психологічні операції.

Поняття інформаційно-психологічної операції. Складові інформаційно-психологічної операції. Етапи здійснення інформаційно-психологічної операції. Типи ІПСО. Зміна поведінки людей під впливом медіа. Комунікативні складові інформаційно-психологічної операції. Відомі кейси інформаційно-психологічних операцій.

Модуль III

ІНСТРУМЕНТИ МЕДІА-ТЕРОРИСТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ

Тема 5. Дезінформація як інструмент медіа-терористичного маніпулювання.

Поняття дезінформації. Архітектура дезінформації. Дезінформаційні кампанії. Глобальний індекс дезінформації. Пропагандисти, політтехнологи, маніпулятори в дезінформаційних кампаніях. Формування громадської думки та її зміна інструментами дезінформації. Переписування історії як інструмент

маніпуляції та зміни порядку денного в медіапросторі. Механізми пропаганди в різних сферах життя. Маніпуляція та пропаганда як інструменти вербування терористів.

Тема 6. Сучасні технології медіа-терористичного маніпулювання.

Стратегія *divide et impera* в сучасному інформаційному просторі. Основні маніпулятивні технології інформаційної війни. Поняття фейків та діпфейків. Характерні ознаки фейків. Технологія діпфейків. Значення фейків та пропаганди у формуванні сучасного інформаційного простору. Конспірологія та астрологія в інформаційному протистоянні. Теорії змов як інструмент контролю. Концепція FUD в інформаційному середовищі. Роль серіалів та фільмів в побудові стереотипів масової свідомості. Ефект десенсибілізації в медіапросторі. Популізм як стратегія політичної маніпуляції.

Модуль IV

ТЕХНОЛОГІЇ ПРОТИДІЇ МЕДІА-ТЕРОРИЗМУ

Тема 7. Медіабезпека як запорука успішного протистояння інформаційному тероризму.

Політика протидії медіа-інформаційному тероризму в різних країнах. Протидія медіа-інформаційному тероризму в політиці національної безпеки України. Поняття медіабезпеки. Безпечне споживання інформації. Ціна персональних даних. Витік персональних даних. Боротьба з фейками та дезінформацією. Поняття та інструменти фактчекінгу. Технології та інструменти протидії та розпізнавання маніпулятивних технологій. Українські та світові організації, які протистоять фейкам та дезінформації. Державні структури, які регулюють інформаційний простір України.

Тема 8. Протидія медіа-тероризму.

Пріоритетні напрями та механізми протидії медіа-тероризму в політиці національної безпеки України в умовах гібридної війни. Національний формат висвітлення феномену медіа-тероризму. Заходи, спрямовані на протистояння медіа-тероризму. Основи захисту цивільного населення від медіа-тероризму. Інструменти захисту від медіа-тероризму. Професійно-правові коментарі експертів та взаємодія з масмедіа у протистоянні тероризму. Методи комунікативного впливу на терориста. Ліквідація загроз. Зарубіжний досвід щодо розвитку державної системи протидії загрозам кібертероризму та інформаційному тероризму.

6. Контроль навчальних досягнень

За наявності сертифікатів проходження курсів, що відповідають тематичним блокам змістових модулів курсу, здобувачам вищої освіти можуть бути зараховані результати неформальної освіти.

6.1. Система оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти

Вид діяльності здобувача	Максимальна кількість балів за одиницю	Модуль I		Модуль II		Модуль III		Модуль IV	
		кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів
Відвідування лекційного заняття	1	2	2	2	2	1	1	1	1
Відвідування практичного заняття	1	2	2	2	2	3	3	3	3
Робота на практичному занятті	10	2	20	2	20	3	30	3	30
Виконання завдань для самостійної роботи	5	3	15	3	15	3	15	3	15
Виконання модульної роботи	25	1	25	1	25	1	25	1	25
<i>Разом</i>			64		64		74		74
Максимальна кількість балів	276								
Розрахунок коефіцієнта	Розрахунок: $276:100 = 2,76$ Здобувач набрав: 252 бали Оцінка: $252 : 2,76 = 91$ бал (А)								

6.2. Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання

Модуль I

ЯВИЩЕ МЕДІА-ТЕРОРИЗМУ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Самостійна робота 1–3

1. Ознайомтесь із джерелами, запропонованими викладачем.
2. Наведіть приклад акту медіа-тероризму.
3. Поясніть, чому він став можливий. Чи можна було б йому запобігти?

Модуль II

МЕДІА-ТЕРОРИЗМ ТА ГІБРИДНІ ВІЙНИ

Самостійна робота 4–6

1. Ознайомтесь із джерелами, запропонованими викладачем.
2. Наведіть приклад інформаційної психологічної операції.
3. Як названу інформаційну психологічну операцію було реалізовано?

Модуль III

ІНСТРУМЕНТИ МЕДІА-ТЕРОРИСТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ

Самостійна робота 7–9

1. Ознайомтесь із джерелами, запропонованими викладачем.

2. Оберіть будь-яку технологію медіа-терористичного маніпулювання та охарактеризуйте її.
3. Наведіть приклад використання обраної технології.

Модуль IV ТЕХНОЛОГІЇ ПРОТИДІЇ МЕДІА-ТЕРОРИЗМУ

Самостійна робота 10–12

1. Ознайомтесь із джерелами, запропонованими викладачем.
2. Назвіть найефективніші способи протидії медіа-тероризму.
3. Аргументуйте свою відповідь.

Оцінювання самостійної роботи здійснюється за такими *критеріями*:

- 1) ступінь засвоєння фактичного матеріалу, який вивчається;
- 2) ознайомлення з базовими та додатковими рекомендованими джерелами;
- 3) уміння поєднати теорію з практикою при розгляді конкретних ситуацій, розв'язанні завдань, винесених для самостійного опрацювання, і завдань, винесених на розгляд в аудиторії;
- 4) логіка, структура, стиль викладу матеріалу в письмовій роботі, уміння обґрунтовувати свою позицію, здійснювати узагальнення інформації та робити висновки;
- 5) повнота відповіді на питання, якість і самостійність виконання завдання; творчий підхід й ініціативність у виконанні завдання.

6.3. Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання

Модульна контрольна робота проводиться після вивчення певного змістового модуля. Оцінюється за виконання завдань у формі, зазначеній викладачем у робочій програмі. Виконання модульних контрольних робіт здійснюється у *формі* тестування та виконання практичних завдань. Такий формат дозволить визначити ступінь засвоєння теоретичного матеріалу кожного модуля та набутий рівень практичних навичок.

Кількість модульних контрольних робіт з навчальної дисципліни – 4, виконання кожної роботи є обов'язковим.

Критерії оцінювання:

- 1) розуміння, ступінь засвоєння теорії та методології проблем, що розглядаються;
- 2) ступінь засвоєння фактичного матеріалу, який вивчається;
- 3) ознайомлення з базовими та додатковими рекомендованими джерелами;
- 4) уміння наводити й аналізувати приклади з медіаіндустрії, реклами та PR;
- 5) уміння поєднати теорію з практикою при розгляді конкретних ситуацій, розв'язанні завдань;
- 6) логіка, структура, стиль викладу матеріалу в письмових роботах і під час виступів в аудиторії, уміння обґрунтовувати свою позицію, здійснювати узагальнення інформації та робити висновки;

7) повнота відповіді на питання, якість і самостійність виконання завдання; творчий підхід й ініціативність у виконанні завдання.

При оцінюванні модульної контрольної роботи враховується обсяг і правильність виконаних завдань. Правильне виконання всіх завдань в межах однієї модульної роботи оцінюється максимально 25 балами.

6.4. Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання

Семестровий контроль є результатом вивчення кожного модуля, який містить підсумок усіх форм поточного контролю та виконання модульної контрольної роботи. Семестровий контроль включає бали за поточну роботу здобувача на лекційних та практичних заняттях, виконання самостійної роботи, модульні контрольні роботи. Семестровий контроль знань проводиться у формі заліку й здійснюється по завершенні вивчення навчального матеріалу за результатами накопичених балів поточної роботи.

6.5. Шкала відповідності оцінок

Оцінка	Кількість балів	Рейтингова оцінка
Відмінно	100 – 90	A
Дуже добре	82 – 89	B
Добре	75 – 81	C
Задовільно	69 – 74	D
Достатньо	60 – 68	E
Незадовільно з можливістю повторного складання	59 – 35	FX
Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	34 – 0	F

7. Навчально-методична картка дисципліни «Медіа-тероризм та технології протидії»

Разом: 120 год., лекції – 12 год., практичні заняття – 20 год., самостійна робота – 80 год., модульний контроль – 8 год.

Модулі	Модуль I		Модуль II		Модуль III		Модуль IV	
Назва модуля	ЯВИЩЕ МЕДІА-ТЕРОРИЗМУ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ		МЕДІА-ТЕРОРИЗМ ТА ГІБРИДНІ ВІЙНИ		ІНСТРУМЕНТИ МЕДІА-ТЕРОРИСТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ		ТЕХНОЛОГІЇ ПРОТИДІЇ МЕДІА-ТЕРОРИЗМУ	
Кількість балів за модуль	64		64		74		74	
Лекції	Відвідування – 2 б., з них:		Відвідування – 2 б., з них:		Відвідування – 1 б., з них:		Відвідування – 1 б., з них:	
Теми лекцій	Причини появи та розвитку медіа-тероризму – 1 б.	Історія трансформації тероризму під впливом медіа – 1 б.	Інформаційний тероризм як складова гібридної війни – 1 б.	Інформаційно-психологічні операції – 1 б.	Дезінформація як інструмент медіа-терористичного маніпулювання – 1 б.		Медіабезпека як запорука успішного протистояння інформаційному тероризму – 1 б.	
Теми практичних занять	Причини появи та розвитку медіа-тероризму – 11 б.	Історія трансформації тероризму під впливом медіа – 11 б.	Інформаційний тероризм як складова гібридної війни – 11 б.	Інформаційно-психологічні операції – 11 б.	Дезінформація як інструмент медіа-терористичного маніпулювання – 11 б.	Сучасні технології медіа-терористичного маніпулювання – 22 б.	Медіабезпека як запорука успішного протистояння інформаційному тероризму – 11 б.	Протидія медіа-тероризму – 11 б.
Самостійна робота	Самостійна робота 1–3 – 15 б.		Самостійна робота 4–6 – 15 б.		Самостійна робота 7–9 – 15 б.		Самостійна робота 10–12 – 15 б.	
Види поточного контролю	Модульна контрольна робота № 1 – 25 б.		Модульна контрольна робота № 2 – 25 б.		Модульна контрольна робота № 3 – 25 б.		Модульна контрольна робота № 4 – 25 б.	
Підсумковий контроль	Всього 276 балів							

8. Рекомендовані джерела

Основні:

1. Банк Р. О., Інформаційний тероризм як загроза національній безпеці України: теоретико-правовий аспект. *Інформація і право*. № 1(16), 2016. С. 110–116. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/17.pdf> (дата звернення: 21.08.2023).
2. Кулеба Д. Війна за реальність. Як перемагати у світі фейків, правд і спільнот. Київ : #книголав, 2022. 384 с.
3. Мисловський І. До питання тлумачення медіатероризму та його приклади на українському телебаченні. URL: <http://surl.li/qsbro> (дата звернення: 21.08.2023).
4. Мороз О. Нація овочів? Як інформація змінює мислення і поведінку українців. Київ : Yakaboo Publishing, 2020. 288 с.
5. Померанцев П. Це не пропаганда. Подорож на війну проти реальності : пер. з англ. Київ : Yakaboo Publishing, 2020. 288 с.
6. Почепцов Г. Г. Сучасні інформаційні війни. Київ : Києво-Могилянська академія, 2015. 497 с.
7. Харамурза Д. В. Інформаційний тероризм як інструмент гібридної війни та фактор руйнації медіапростору. *Інтегровані комунікації*. 2023. Вип. 2 (16). С. 29–37. URL: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2023.163> (дата звернення: 15.08.2023).

Додаткові:

8. Image of the EU and Eastern Partnership countries on Russian TV. HYBRID WARFARE ANALYTICAL GROUP. URL: <http://surl.li/qsbih> (available at: 21.08.2023).
9. Monaco, Nicholas and Nyst, Carly. State-Sponsored Trolling. How Governments Are Deploying Disinformation as Part of Broader Digital Harassment Campaigns. Palo Alto, CA: Institute of the Future. 2018. URL: <http://surl.li/qsbnk> (available at: 21.08.2023).
10. Ong, Jonathan Corpus and Jason Vinsent A. Caba.es. Architects of Networked Disinformation: Behind the Scenes of Troll Accounts and Fake News Production in the Philippines. University of Leeds. 2018. URL: <http://surl.li/qsbkz> (available at: 21.08.2023).
11. State Sponsors of Terrorism. URL: <http://surl.li/qsbsj> (available at: 21.08.2023).
12. Білецька Т. Медіа-тероризм як один із проявів сучасного тероризму. Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. 2015. Вип. 4. С. 210–218. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pikctse_2015_4_19 (дата звернення: 21.08.2023).
13. Все, що ви хотіли знати про статус держави-спонсора тероризму. Вичерпне пояснення від санкційної групи Єрмака-Макфола. URL: <https://www.pravda.com.ua/cdn/cd1/terroriststate/> (дата звернення: 21.08.2023).
14. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навчальний посібник / за заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упор. :

- О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с.
15. Єрохіна Т. Проблема визначення поняття «медіа-тероризм». *Український науковий журнал університету «Україна». Політологія. Психологія. Комунікації.* 2012. № 1. URL <https://social-science.uu.edu.ua/article/751> (дата звернення: 21.08.2023).
 16. Звинувачуй, заперечуй, замовчуй. Як пропаганда виправдовує воєнні злочини росіян. URL: <http://surl.li/qsbln> (дата звернення: 21.08.2023).
 17. Зражевська Н. І. Наративний рівень новин. *Соціальні комунікації: теорія і практика сучасної науки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 листопада 2022 р., Київ, 2022.* С. 34–39. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/169> (дата звернення: 21.08.2023).
 18. Інформаційна війна: соціально-онтологічний та мілітарний аспекти : монографія / Р.В. Гула, О.П. Дзьобань, І.Г. Передерій, О.О. Павліченко, Г.О. Філь. Київ : «Каравела», 2020. 288 с.
 19. Інформаційна гігієна під час війни. URL: <http://surl.li/ldwwz> (дата звернення: 21.08.2023).
 20. Інформаційна гігієна. Як розпізнати брехню в соцмережах, в інтернеті та на телебаченні. URL: <http://surl.li/lanjo> (дата звернення: 21.08.2023).
 21. Інформаційно-комунікаційна безпека: сучасні тренди : моногр. / Бровко О. О. [та ін.] ; за заг. ред.: Курбан О. В., Лісневська А. Л. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022.
 22. Когут Ю. І. Кібервійни, кібертероризм, кіберзлочинність (концепції, стратегії, технології) : практич. посіб. Київ : Консалтингова компанія «СІДКОН»; ВД «Дакор», 2022. 284 с.
 23. Курбан О. В. Сучасні інформаційні війни в мережевому он-лайн просторі : навч. посіб. Київ : ВІКНУ, 2016. 286 с.
 24. Мороз О. Як не стати овочем: інструкція з виживання в інфопросторі. Харків: Vivat, 2021. 256 с.
 25. Почепцов Г. Г. Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології ХХІ століття. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2017. 257 с.
 26. Почепцов Г. Г. Токсичний інфопростір. Як зберегти ясність мислення і свободу дії. Харків: Vivat, 2021. 384 с.
 27. Рекомендації з протидії пропаганді: тактичні, стратегічні, довгострокові (Центр аналізу європейської політики СЕРА). URL: <http://surl.li/qsbtm> (дата звернення: 21.08.2023).
 28. Саган О.В. Протидія медіаінформаційному тероризму як питання національної безпеки України : дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01. Київ, 2021. 224 с.
 29. Снайдер, Тімоті. Шлях до несвободи. Росія, Європа, Америка : пер. з англ. Г. Герасим. Львів : Човен, 2020. 392 с.
 30. Тексти.org.ua. URL: <https://texty.org.ua/> (дата звернення: 21.08.2023).
 31. Центр протидії дезінформації. URL: <https://cpd.gov.ua/> (дата звернення: 21.08.2023).